

УДК 378.016:81'243

**ПРАГМАТИЧНИЙ ТА СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ
КВЕСИТИВНИХ РЕПЛІК-ВІДПОВІДЕЙ
ПРИ НАВЧАННІ ЕФЕКТИВНОГО
СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ**

*Артеменко Т.М., канд. філол. наук,
Липко І.П., канд. філол. наук (Харків)*

Стаття присвячена дослідженню функціонування квеситивних реплік-відповідей діалогу в умовах мовленнєвої діяльності із урахуванням комунікативних інтенцій адресата. Вивчаються семантичні та прагматичні характеристики асоціативно-спрямованих квеситивних реплік-відповідей, у яких асоціація конкретизується у тактиках підтвердження і уточнення.

Ключові слова: діалог, квеситивна репліка-відповідь, комунікативна інтенція, комунікативна компетенція, мовленнєва діяльність.

Артеменко Т.Н., Липко И.П. Прагматический и семантический анализ квеситивных ответных реплик при обучении эффективному общению на иностранном языке. Стаття посвящена исследованию функционирования квеситивных ответных реплик диалога в условиях речевой деятельности с учетом коммуникативных интенций адресата. Изучаются семантические и прагматические характеристики квеситивных ответных реплик, в которых ассоциация конкретизируется в тактиках подтверждения и уточнения.

Ключевые слова: диалог, квеситивная ответная реплика, коммуникативная интенция, коммуникативная компетенция, речевая деятельность.

Artemenko T., Lypko I. Pragmatic and Semantic Analyses of the Reply Questions in Teaching the Effective Foreign Language Communication. The article is devoted to the investigation of functioning the reply questions in speech activity taking into account the hearer's intentions. Semantic and pragmatic peculiarities of the reply questions in which association is concretized in the tactics of confirmation and specification are studied.

Key words: communicative competence, communicative intention, dialogue, reply questions, speech activity.

У сучасному світі в умовах зближення різних культур знання іноземної мови є запорукою успішної професійної діяльності

майбутніх фахівців. З метою пошуку шляхів навчання ефективного спілкування іноземною мовою науковці та викладачі мови переглядають цілі навчання, пропонують нові форми і більш ефективні методи її викладання. Головним стає функціональний принцип навчання, при якому його об'єктом є мовна комунікативна діяльність, функціональні властивості мови і мовлення [1: 84]. Сучасні лінгвістичні дослідження спрямовані на вивчення функціонування мовних одиниць та їх взаємодії у процесі комунікації. Але увага дослідників мови сконцентрувалася не тільки на вивченні мовних та мовленнєвих явищ, але й на аналізі мовленнєвої ситуації, яка включає в себе як предмет мовлення, так і учасників мовлення з їх взаємовідношеннями і характеристиками [5: 3; 4: 4; 9: 179]. Функціональний підхід до мови є неможливим без розуміння основної функції мови як знаряддя спілкування між людьми [2: 23-25].

У сучасній лінгвістиці визнається взаємозалежність між функцією і формою, враховується вплив комунікативних завдань використання мови на структуру мовленнєвого повідомлення [3: 84], аналізуються прагматичні аспекти діалогу [7: 182], який є основним джерелом нашого знання про функціонування мови у мовленні.

Завданням викладача, на нашу думку, є вивчення і використання ним у практичній діяльності результатів цих численних досліджень з метою навчити студентів правильно спілкуватися мовою як у ситуаціях повсякденного життя, так і у професійній сфері, навчити їх міжособистісного спілкування. У процесі навчання студенти повинні навчитися використовувати різноманітні мовленнєві стратегії для здійснення успішної комунікації, аналізувати зміст реплік-відповідей з метою знайти взаєморозуміння у процесі спілкування. Вирішенню зазначених завдань може сприяти, на нашу думку, аналіз мовленнєвих стратегій комунікантів у діалозі і семантичний аналіз мовних засобів, за допомогою яких ці стратегії реалізуються. Такий підхід спрямований на формування комунікативної компетенції, формування якої є необхідною складовою процесу навчання іноземних мов. Приклади широкого варіювання комунікативних стратегій можна спостерігати у діалогічному дискурсі, вивчення якого є дуже важливим для розуміння природи мовленнєвої активності [3: 88].

Об'єктом дослідження даної статті є асоціативно-спрямовані квеситивні репліки-відповіді діалогу.

Актуальність такого дослідження обумовлена широким використанням квеситивних форм спілкування в комунікативному процесі.

Предметом дослідження є прагматичні і семантичні особливості асоціативно-спрямованих квеситивних реплік-відповідей діалогу, у яких асоціація конкретизується в тактиках підтвердження і уточнення.

Мета статті – аналіз прагматичних і семантичних аспектів асоціативно-спрямованих квеситивних реплік-відповідей діалогу й виділення діалогічних взаємодій підтвердження й уточнення, що сприяє комплексному аналізу зазначеного типу реплік.

Аналіз мовного матеріалу свідчить, що квеситивні репліки-відповіді відображають цілу низку комунікативних аспектів спілкування і відіграють значну роль у динаміці діалогу. Актом початкової мовленнєвої інтенції адресата при проголошенні квеситивного висловлювання є, як відомо, запитування. Акти запитування не є однорідними. Будь-яке висловлювання з точки зору його семантики є запитом різноманітної інформації. Початкова мовленнєва інтенція адресата може співпадати або не співпадати з кінцевою інтенцією, тобто, ілокутивна сила висловлювання може відповідати або не відповідати його структурно-семантичним параметрам. У першому випадку адресат виконує прямий ілокутивний акт квеситива. У другому випадку адресат може виконати за допомогою проголошення квеситивного висловлювання різноманітні непрямі мовленнєві акти. Адресат використовує непрямі мовленнєві акти у випадку неможливості прямо висловити свою думку через існуючі соціальні норми спілкування [12: 18]. До використання непрямих мовленнєвих актів може примусити комунікативно-рольовий статус учасників діалогічного спілкування [9: 183]; “принцип ввічливості” (*tact maxim*) [10: 113]; соціальний етикет [3: 84] і економія мовних засобів [6: 21].

Функціонально-комунікативне використання квеситивних висловлювань у складі діалогу є дуже різноманітним. Аналіз прагматичних аспектів квеситивних реплік-відповідей діалогу дозволив виділити різні види діалогічних взаємодій, які обумовлені стратегіями адресата. У ході дослідження на основі характеру інформації, про яку запитується, була виділена група тактик, які реалізують асоціативно-спрямовані стратегії адресата. До них належать тактика підтвердження і тактика уточнення.

Тактика підтвердження висловлює підтримку точки зору адресанта і може носити експресивний характер. За допомогою квеситивних висловлювань адресат здійснює непрямий акт констатива. Значення підтвердження висловлюється:

1. “Реченнями зворотної полярності” (reversed polarity sentence-types) [11: 3], у яких пропозиціональна частина представлена позитивною або негативною конструкцією, а афікс має негативну або позитивну форму, наприклад:

Alice: I could see them dance every night of the week. I think they are marvelous.

Tony: They are, aren't they? (M. Hart and G. Kaufman).

Вказані квеситивні висловлювання можуть представляти собою аргументацію підтвердження, при цьому репліка-відповідь може мати відтінок завірення, чому сприяє використання кінесичних засобів інтенсифікації висловлювання, наприклад:

Margaret /proudly/: I'm glad to have there such strong boys to protect me.

Eldest /boustingly/: We'd kill anyone that touched you? Wouldn't we? (E.O'Neill).

2. Реченнями, які є загальними питальними реченнями з негативною конструкцією:

– *The fact is I'm upset.*

– *Aren't we all? (J. Gloag).*

3. Простими питальними реченнями без інверсії, яка є характерною рисою квеситивних висловлювань. Своєрідним способом, який вирішує завдання підтвердження правильності слів адресанта, є використання метакомунікативного показчика *then*, який відсилає адресанта до попередньої комунікативної діяльності і вводить аргументацію підтвердження. Даному запитанню може передувати повтор одного із сегментів початкової репліки і вигук. Напіврефлекторний повтор використовується для обдумування змісту репліки адресанта або для заповнення паузи:

– *You know my sister.*

– *Your sister? Ah, you are then one of the Miss Grants? (A. Christie).*

Підтвердження може поєднуватися з висловленням схвалення. Дане комунікативне значення може бути передано реченнями із запитально-негативною конструкцією:

Charlie: Chelsea Mackinelsea tells me she got herself married again.

Ethel: Yes, isn't it wonderful ?(E. Thompson).

Аналіз мовного матеріалу дає підставу зробити висновок про те, що намір адресата підтримати адресанта, підтверджуючи при цьому солідарність із його почуттями, може служити лише цілям етикетизації спілкування, створенню для нього комфортних умов [9: 184], наприклад:

Margaret /.../: I'm glad Stan has come.

Katie /miserable/: Isn't it lovely? (T. Deevy).

Порушення максими щирості в угоду максимі фактичності обумовлено тим, що остання є головною для успішного співробітництва комунікантів.

Тактика уточнення спрямована на уточнення інформації, яка міститься у початковій репліці. Перевантаження функціонального плану конститuent діалогу за рахунок імплікацій і пресупозицій приводить до появи інформаційно неповних одиниць, обумовлює появу реплік-відповідей, функціональна спрямованість яких пов'язана з вимогою уточнення змісту окремих частин початкової репліки і всієї репліки в цілому. Уточнення може стосуватися предикатних, непредикатних елементів структури початкової репліки, може уточнюватися ціле предикативне висловлювання. Тактика уточнення здійснюється уточненням суб'єктних номінацій початкової репліки, при цьому запитання спрямовано на уточнення кількісних і якісних характеристик суб'єкту. Уточнення здійснюється:

1. Perezапитами:

Tumulty: Senator Lodge is here.

Wilson /astonished/: Lodge? (H. Koch).

2. Спеціальними запитаннями, у яких інформаційний пошук спрямовано на ідентифікацію суб'єктних номінацій початкової репліки:

Julian: It was fun, Miss Alice, It was fun.

Miss Alice: What, Julian? (E. Albee).

Запитання, метою якого є ідентифікація, може поєднуватись з повторенням інформації з початкової репліки:

Ethel: Oh, poor Elmer has had a terrible fall.

Norman: Who's poor Elmer? (E. Thompson).

Підсилювальний займенник *really* підкреслює реакцію здивування:
Alice: A young gentlemen is calling for me.

Essie: Really? Who is it? (M. Hart and G. Kaufman).

Запитання, метою якого є ідентифікація, уточнює і конкретизує у тому випадку, коли суб'єкт, виражений у початковій репліці за допомогою знака невизначеної номінації (особового займенника, іменника широкої семантики), замінюється власним іменем, наприклад:

Tom: You know, they've sent me to Coventry.

Agatha: What! Sophie and Dulcie? (A. Sutro).

Вивчення інтенціональної структури діалогу і комунікативних стратегій, які її визначають, веде до висновку про те, що інтенції комунікантів відображені за допомогою різноманітних мовних засобів і спрямовані на те, щоб певним чином впливати на співрозмовника. Асоціативно-спрямовані стратегії адресата, які розглядаються у статті, можуть реалізовуватися тактиками підтвердження і уточнення, що демонструє прагнення адресата до співробітництва, створення найбільш сприятливих умов комунікації. Ці тактики реалізуються різноманітними квеситивними репліками-відповідями, які демонструють семантичне і формальне варіювання.

Слід підкреслити, що навчання розуміння реального функціонування мовних одиниць, визначення впливу на їх використання стратегій і тактик комунікантів є дуже важливим завданням викладача при навчанні іноземної мови. Формування іншомовної компетенції є необхідною складовою навчання мов на сучасному етапі, тому що вона допомагає фахівцям зі знанням іноземної мови легко інтегруватись у різні мовні колективи, почувати себе впевнено у будь-яких умовах спілкування. Комунікативний підхід до навчання іноземних мов дає можливість викладачу навчити студентів моделювати мовленнєві взаємодії, використовувати мову як засіб соціальної дії і взаємодії в умовах конкретних ситуацій спілкування.

Подальше перспективне вивчення квеситивних реплік-відповідей у складі діалогу пов'язано з вивченням реплік незгоди і відповідних стратегій комунікантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В.Г. К типологии лингвистических номинаций / В.Г. Гак // Языковая номинация: общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 230–293.

2. Кацнельсон С.Д. Категория языка и мышления / С.Д. Кацнельсон. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 864 с.
3. Макаров Л.М. Основы теории дискурса / Л.М. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 227 с.
4. Мовна система як результат відображення процесів концептуалізації і категоризації навколишнього світу : [монографія] / [за ред. А.В. Корольової]. – К. : Гілея, 2012. – 200 с.
5. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : монографія / Л.В. Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 298 с.
6. Формановская Н.И. О коммуникативно-семантических группах и интенциональной семантике их единиц : Межвуз. сб. науч. тр. Калинин. гос. ун-та. Серия: Языковое общение и его единицы / Н.И. Формановская. – Калинин, 1986. – С. 18–27.
7. Цивьян Т.В. Модель мира и ее лингвистические основы / Т.В. Цивьян. – М. : Либроком, 2009. – 278 с.
8. Чахоян Л.П. Синтаксис диалогической речи современного английского языка / Л.П. Чахоян. – М. : Высш. шк., 1979. – 168 с.
9. Шутова М.О. Мовленнєвий етикет як система координат у міжособистісній і міжкультурній комунікації / М.О.Шутова // Вісник КНЛУ. – Серія Філологія: зб. наук. праць. – Том 16, № 1. – 2013. – С. 179–191.
10. Leech G.N. Exploration in Semantics and Pragmatics / G.N. Leech. – Amsterdam : Benjamins, 1980. – 133 p.
11. Nasslin S. The English Tag Questions: A Study of Sentences Containing Tags of the Type Isn't it? Is it? / S. Nasslin. – Stockholm : Almqvist & Wiksel International, 1984. – 204 p.
12. Goody E.N. Towards a Theory of Questions / E.N. Goody // Questions and Politeness. Strategies in Social Interaction. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1978. – С. 17–43.
13. Schmidt S. Some Problems of Communicative Text Theories / S. Schmidt // Current Trends in Textlinguistics. – Berlin-New York : de Gruyter, 1978. – P. 47–60.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Albee E. Two plays / E. Albee. – New York : New American Library, 1981. – 127 p.
2. Christie A. The Gentleman Dressed in Newspaper / A. Christie // English Short Stories. – Moscow : Raduga Publishers, 1988. – P. 338–342.
3. Deevy T. Katie Rocher / T. Deevy. – London, Southampton : Camelot Press Ltd., 1986. – P. 607–700.

4. Gloag J. Blood for Blood / J. Gloag. – London : Collings Publishing Group, 1987. – 381 с.
5. Hart M. You Can't Take it with You / M. Hart, G. Kaufman // Modern English Reading. – New York : Rinehart & Co. Inc., 1954. – P. 123–162.
6. Koch H. A Time to Come: A Play about Woodrow Wilson / H. Koch. – Dramatists Play Service Inc., 1962. – 76 p.
7. O'Neill E. Long Day Journey into Night / E. O'Neill // Three American Plays. – Moscow : Progress Publishers, 1972. – P. 9–128.
8. Thompson E. On Golden Pond / E. Thompson. – New York : New American Library, 1981. – 191 p.